

فصل هشتم

مبانی ارزشیابی و ارزیابی

پیش از آن که به بیان مبانی مفاهیم ارزشیابی و ارزیابی بپردازیم اشاره‌ای می‌کنیم به آبخورهای فلسفی و روان‌شناختی مکتب‌های گوناگون ارزشیابی، زیرا روش‌های ارزشیابی دروس، آشکارا تحت تأثیر آبخور فکری و دیدگاه آموزشگر در خصوص پدیده یادگیری است.

سه رهیافت فلسفی و به تبع آن سه رهیافت روانشناختی به طور نامحسوس بر رفتارهای ارزشیابی ما اثر گذار است. آشنایی با این رهیافت‌ها، بدون تردید به رفتار خودآگاهانه اساتید در خصوص چگونگی ارزشیابی دانشجویان یاری خواهد رسانید.

۱. رهیافت فلسفی اثبات‌گرا (پوزیتیویزم) منجر به رهیافت روانشناختی رفتارگرا (Behaviorist Psychology) یا شرطی کردن رفتار یادگیری می‌شود. در این روش توجه اصلی به سنجش کمی اطلاعات آموخته شده فراگیران است.

۲. رهیافت فلسفی پدیدارشناسی کانت (فنومنولوژی) منجر به رهیافت روانشناسی شناخت (Cognitive Psychology) می‌شود. در این رهیافت سه مرحله سر آگاهی، چشم آگاهی و دل آگاهی (یادگیری عمیق یا تحول از دانایی به آگاهی و به بصیرت Information to Knowledge to Vision) به شیوه کمی و کیفی مورد سنجش قرار می‌گیرد.

۳. رهیافت فلسفی سیستمی منجر به رهیافت روانشناسی انسان‌گرا (Humanistic Psychology) می‌شود. در این رهیافت هدف آموزشگر فعلیت بخشیدن به ظرفیت بالقوه فراگیران است. لذا در فرآیند سنجش یا ارزشیابی، فرآیند تحول یا رشد افراد فراگیر نسبت به موقعیت اولیه آنان مورد بررسی قرار می‌گیرد. در این روش بر قدرت تحلیل و خلاقیت فردی دانشجو بیش از حافظه او تأکید می‌شود. معمولاً انسان‌گرایان قبل از شروع برنامه آموزشی فراگیران را به دقت مورد سنجش (پیش‌آزمون Pretest) قرار می‌دهند.

با توجه به این توضیحات، سنجش فرآیند یادگیری دانشجویان و تغییرات نسبی فراگیران ارزشیابی (Evaluation) و سنجش مطلق آموخته‌های دانشجویان ارزیابی (Assessment) نامیده می‌شود.

۸-۱- ارزشیابی مستمر

ارزشیابی مستمر الگوی جدیدی از سنجش است که تلاش می‌کند زمینه‌ای را فراهم سازد تا دانشجویان در کلاس درس با شادابی و نشاط بهتر مطالب درسی را بیشتر و عمیق‌تر یاد بگیرند. ارزشیابی مستمر، فرآیند گرا و ناظر به فرآیند چگونگی آموختن است. جامع، پویا، گویا و مؤثر بودن از شاخصه‌های ارزشیابی است. در ارزشیابی، قابلیت‌ها، توانایی‌ها و مهارت‌های درونی افراد تعیین، فرصت‌ها و تهدیدهای پیشرو مشخص می‌شوند و در جهت تصحیح فرآیند آموزش و یادگیری به کار می‌روند. از ارزشیابی به عنوان ارزشیابی پویا و سازنده نیز یاد می‌شود. در این روش نتایج ارزشیابی دانشجویان به صورت پی‌درپی توسط استاد بررسی شده تا وی بتواند از نحوه تدریس خود و میزان فراگیری دانشجویان آگاهی یابد. ارائه نتایج ارزشیابی به دانشجویان آنها را از میزان یادگیری و افزایش مهارت آنها آگاه می‌سازد. این روش به تلاش و بهبود شرایط می‌اندیشد و به دانشجو چندین بار بازخورد می‌دهد تا بتواند خود را ارتقاء دهد. به شرط آن که این ارزشیابی به مفهوم واقعی آن یعنی به طور مستمر به کار برده شود. نکته‌ی مهمی که باید در این رابطه اشاره نمود این است که معنی کلمه مستمر به مفهوم گرفتن امتحان مکرر از دانشجویان و آنان را در وادی پر از تنش و اضطراب ناشی از آزمون‌های پی‌درپی رها کردن نیست، چرا که این کار با هدف

ارزشیابی بسیار فاصله دارد. در حقیقت شیوه ارزشیابی، دانشجو محور بوده و با جمع آوری اطلاعات منظم و پی در پی با پیشرفت دانشجویان همراه است. ارزشیابی اندیشیدن را به دانشجو یاد می‌دهد لذا برای ارزشیابی تکالیف مسأله محور که دانشجو را به تفکر و چالش می‌کشد بسیار حائز اهمیت است. مهمتر اینکه با نحوه برخورد مناسب با موضوع ارزشیابی و به کارگیری راه کارهای متنوع می‌توان از بروز تنش و فشارهای روانی و در نتیجه ترس از آزمون و امتحان در دانشجویان جلوگیری کرد. بنابراین، به جای توجه افراطی به آزمون‌های پایانی و نمره، روند یاددهی و یادگیری را در طول دوره آموزشی مورد توجه قرار می‌دهد. مسلماً این شیوه نیازمند زمان کافی جهت تعامل مناسب بین استاد و دانشجویان است و برای دروس با جمعیت زیاد به راحتی قابل اجرا نیست. برای دروس پر جمعیت استفاده از دستیاران وظیفه‌شناس و دلسوز و فضای کافی جهت تقسیم دانشجویان به گروه‌های کوچکتر ضروری به نظر می‌رسد.

۲-۸- مزایای ارزشیابی

۱. شناخت عمیق‌تر و دقیق‌تر از دانشجویان و توجه به تلاش‌ها و فعالیت‌های دانشجویان در طول دوره.
۲. افزایش بهداشت روانی کلاس، کاهش اضطراب و ایجاد فضای آرامش و هم‌دلی.
۳. شناسایی مشکلات یادگیری در طول دوره و تلاش برای رفع آن پیش از پایان دوره.
۴. رشد مهارت‌های خود اصلاحی و خود تنظیمی و افزایش روحیه انتقادپذیری در افراد.
۵. ارتقای ابتکار فردی در یادگیری.
۶. افزایش اعتماد به نفس و خودباوری در دانشجویان.
۷. حذف حاکمیت مطلق امتحانات پایانی در تعیین سرنوشت دانشجویان.

۳-۸- ارزیابی پایانی

ارزیابی پایانی بر خلاف ارزشیابی مستمر که تحقق هدف‌های جزئی مطالب آموزشی را می‌سنجد، معمولاً ناظر به ارزیابی هدف‌های نهایی آموزشی (برنامه آموزشی وزارت عتف) است. ارزیابی، نتیجه‌گراست و قضاوت نهایی را انجام می‌دهد. بنابراین، از نتایج آن برای اصلاح روش تدریس مدرس یا رفع اشکالات یادگیری دانشجویان چندان استفاده‌ای نمی‌توان کرد، زیرا پس از پایان یافتن جریان آموزشی یا دوره آموزشی صورت می‌گیرد. با این حال از نتایج حاصل از ارزیابی می‌توان به عنوان تجربه‌ای برای طراحی و اجرای فعالیت‌های آموزشی بعدی استفاده نمود. از آنجا که ارزیابی توان واقعی تجزیه و تحلیل تمام استعدادها را ندارد و موانعی که در طی دوره برای او

پیش می‌آید را نادیده می‌گیرد، لذا معمولاً باعث افزایش اضطراب و در نتیجه ترس از ارزیابی در دانشجویان می‌شود.

۸-۴- مزایای ارزیابی

۱. امکان ارزیابی تحت شرایط یکسان.
۲. سادگی تهیه پرسش‌ها.
۳. تصحیح آسانتر برگه‌های آزمون و قضاوت ساده‌تر.
۴. مقایسه‌ی دانشجویان بر اساس یک معیار کلی.
۵. کم‌رنگ بودن نقش عوامل خارجی در قضاوت.
۶. امکان ارزیابی تعداد زیاد دانشجو در زمان محدود.
۷. پایایی بالای ارزیابی.

۸-۵- معایب ارزشیابی

۱. نادیده گرفتن تفاوت‌های فردی دانشجویان.
 ۲. در نظر نگرفتن تمام استعدادهاى دانشجویان.
 ۳. کاهش توان دانشجویان به دلیل نگرانی و اضطراب آزمون.
 ۴. محدودیت ارزیابی دانشجویان از نظر نیل به اهداف.
 ۵. نادیده گرفتن رابطه سنجش، یادگیری و فرآیند آموزش.
 ۶. از دست دادن فرصت نوآوری، خلاقیت و اتخاذ شیوه‌ای جدید آموزش در طول یک دوره.
 ۷. روایی پایین به دلیل عدم تعامل مدرس و دانشجو.
 ۸. اگر ارزیابی در شرایط یکسان به نحو شایسته انجام نگیرد و عدالت در آن رعایت نشود، اثر منفی بر فرآیند آموزش می‌گذارد.
- در ادامه نکاتی که بهتر است در برگزاری و طراحی سؤالات هر آزمون مورد توجه قرار گیرد، به صورت تیتوار اشاره شده است.

نکاتی که بهتر است در برگزاری و طراحی سؤالات هر آزمون در نظر گرفته شود:

۱. سؤالات از ساده به مشکل تنظیم شود.
۲. سطح دشواری سؤالات امتحانی از قبل و با توجه به موارد زیر تعیین گردد و از طرح سؤالات بسیار سخت یا بسیار آسان خودداری شود.
 - ❖ سؤالی دشوار است که تا ۲۵٪ دانشجویان بتوانند به آن پاسخ صحیح دهند.
 - ❖ سؤالی متوسط است که ۲۶٪ تا ۵۰٪ دانشجویان بتوانند به آن پاسخ صحیح دهند.
 - ❖ سؤالی آسان است که ۷۵٪ دانشجویان بتوانند به آن پاسخ صحیح دهند.
۳. از انواع سؤالات (سؤالات حافظه محور، توصیفی، تجزیه، تحلیلی، کاربردی، بر مبنای اندوخته‌های علمی (میزان آموخته‌ها)، بر مبنای مهارت‌ها (میزان توانمندی) و بر اساس ادراکات) و با تعداد مناسب استفاده شود.
۴. سؤالات امتحانی از محتوای منابع مورد استفاده در تدریس باشند و حتی الامکان سؤالات در برگیرنده تمام بخش‌های منابع باشد.
۵. در تدوین سؤالات بودجه‌بندی موضوع رعایت شود و بارم اختصاص داده شده به هر سؤال با حجم مطالب متناسب باشد.
۶. به دانشجویان حق انتخاب از میان تعدادی سؤال داده نشود.
۷. مدرس به موقع و قبل از زمان در جلسه امتحان حاضر شود و از مساعد بودن همه شرایط اطمینان حاصل کند و برای امتحان زمان کافی برای پاسخ‌گویی در نظر گرفته شود (وسائل مورد نیاز از قبیل ماشین حساب، خط کش، جداول مورد نیاز، ... و وسائل غیر مجاز از قبیل موبایل، ... از قبل به دانشجویان اعلام گردد).
۸. متن سؤال‌ها با بیانی ساده، روشن و دور از ابهام نوشته شود. از طرح سؤال‌های چند پهلو و گمراه کننده اجتناب شود و جهت اجتناب از اشتباهات احتمالی بهتر است مدرس برای سؤالات کلید تهیه کند.
۹. سؤالات، فرمول‌ها و اشکال با دقت طراحی و با دست خط خوانا نوشته شده یا تایپ شود و متن سؤالات عاری از غلط املائی و دستوری باشد. اگر سؤالات آزمون خوب طراحی، اجرا و نمره‌دهی شود، روایی آزمون حفظ می‌گردد. سؤالات مبهم احتمال تقلب را افزایش می‌دهد.
۱۰. در جریان ارزیابی فضای روانی مناسب و خالی از اضطراب برای دانشجویان فراهم شود. فضای امتحان باید خالی از عوامل برهم زننده تمرکز حواس باشد.

۱۱. جهت رعایت عدالت بهتر است بر گه‌های امتحانی به صورت ناشناخته و به صورت تک سؤالی (ابتدا سؤال اول همه بر گه‌ها و سپس به ترتیب بقیه سؤالات) تصحیح شوند. همچنین بهتر است بعد از تصحیح هر سؤال ترتیب تصحیح بر گه‌ها عکس شود.

۱۲. انتظارات از دانشجویان در مورد امتحان باید مشخص باشد و بهتر است ارزیابی با اعلام قبلی صورت گیرد. هدف از امتحان، غافلگیر کردن دانشجویان نیست. یکی از ویژگی‌های ارزیابی مطلوب، کارآمد بودن آن است.

۱۳. نمرات در بازه زمانی کوتاه و مناسب اعلام شوند.

۱۴. برای ارتقاء کیفیت یادگیری حداقل یکی از موارد زیر، با اولویت، انجام پذیرد.

❖ بر گه‌های امتحانی با اعلام قبلی به رویت دانشجویان برسد.

❖ کلید سؤالات در اختیار دانشجویان قرار داده شود.

۱۵. ارزیابی دانشجویان، تحت تأثیر قضاوت شخصی و حالات عاطفی مدرس قرار نگیرد.

روش ارزیابی بر اساس جدول بلوم (Bloom) به عنوان روشی مؤثر و کارا در طراحی هر چه بهتر سؤالات آزمون‌ها جهت مطالعه توصیه می‌شود. این جدول که بر پایه دسته‌بندی هوشمندی‌های متفاوت (ریاضی، منطقی، زبانی، تصور فضایی، موسیقی‌یابی، تحرک‌پذیری، شخصی) تنظیم شده در زیر آورده شده است.

جدول بلوم	
حوزه‌های مختلف هوشمندی	نحوه پرسش مناسب با هدف مورد نظر
میزان اطلاعات دانشجویان	اطلاعات و ایده‌های اصلی که دانشجو از مطالب درسی فرا گرفته است. پرسش‌های این بخش را می‌توان با کلمات زیر تعیین کرد: فهرست‌وار بنویسید، تعریف کنید، مشخص نمایید، توضیح دهید.
درک مطالب درس توسط دانشجویان	فهم دانشجو از مطالب درسی و معانی عبارات آن و بیان مطالب به گونه‌ای دیگر. پرسش‌های این بخش را می‌توان با کلمات زیر مطرح ساخت: خلاصه و جمع‌بندی کنید، توصیف نمایید، تفسیر نمایید، تفاوت‌ها را بنویسید، پیش‌بینی کنید، تخمین بزنید، تعمیم دهید.
کاربرد مطالب درسی توسط دانشجویان	نحوه استفاده از اطلاعات اخذ شده در درس برای حل مسائل علمی و همچنین استفاده از روش‌ها، مفاهیم و تئوری‌های اخذ شده در درس در موارد جدید.

<p>پرسش‌های این بخش را می‌توان به صورت زیر مطرح کرد: به کار ببرید، نشان دهید، تکمیل کنید، ارتباط بین دو یا چند چیز مشخص شود، دسته‌بندی کنید، پیشنهاد دهید، انتخاب کنید، نتیجه بگیرید، تغییر مناسب ایجاد کنید، شکل یا صورتی جدید به وجود آورید، آزمایش کنید.</p>	
<p>درک جزئیات مطالب تدریس شده و روابط بین آنها، درک مفاهیم و جزئیات ضمنی مطالب درسی.</p> <p>پرسش‌های این بخش را می‌توان با کلمات زیر مطرح نمود: تجزیه و تحلیل کنید، از یکدیگر جدا نمایید، دسته‌بندی و رتبه‌بندی کنید، مرتب سازید، مقایسه نمایید، به بخش‌های معینی تقسیم نمایید، انتخاب کنید.</p>	<p>توانایی تجزیه و تحلیل دانشجویان</p>
<p>ترکیب واقعیات - ایده‌ها - طرح‌ها - مدل‌ها جهت به دست آوردن امور جدید و تعمیم مطالب موجود.</p> <p>سؤال‌های این بخش را می‌توان با کلمات زیر پرسید: ترکیب کنید، جمع‌بندی کنید، تغییر دهید تا کاری عامتر را انجام دهید، دوباره مرتب کنید، تولید کنید، طراحی کنید، فرموله کنید، تعمیم دهید.</p>	<p>توانایی دانشجویان در ترکیب مفاهیم و ایده‌ها</p>
<p>نحوه قضاوت دانشجویان و یا توانایی آنها در انتقاد و رد یا اصلاح و تکمیل مطالب و توانایی ارائه معیار برای ارزش‌گذاری امور.</p> <p>سؤال‌های این بخش را می‌توان به صورت زیر مطرح نمود: تصمیم بگیرید، ارزیابی کنید، درجه‌بندی کنید، اندازه بگیرید، انتخاب کنید، متقاعد سازید، قضاوت کنید، صحت یا سقم مطلبی را نشان دهید، نتیجه بگیرید، جمع‌بندی کنید، مقایسه کنید.</p>	<p>توانایی ارزش‌گذاری توسط دانشجویان</p>

توجه داشته باشیم نمره دادن جزئی از فرآیند ارزشیابی و هدف اصلی آن شناختن و شناساندن نقاط ضعف و قوت مدرس و دانشجو است. شخصیت انسانی دانشجویان مستقل از امتحان است.